

УДК 502.753:581.92(477.74)

**О. М. Попова**, канд. біол. наук, доц.Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, кафедра ботаніки,  
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65026, Україна

## РОЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ЗБЕРЕЖЕННІ СУДИННИХ РОСЛИН ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Проведено облік локалітетів рослин Червоної книги України (1996), які зростають на територіях природно-заповідного фонду Одеської області. Виявлено, що зараз за межами територій, що охороняються, знаходиться 2/3 популяцій цих видів.

**Ключові слова:** раритетні види, Червона книга України, флора, Одеська область, природно-заповідний фонд

Одною з найважливіших проблем сучасності є охорона біорізноманітності, в основі якої лежить збереження популяцій рідкісних видів. Популяційний генофонд дикої флори можна зберегти тільки в заповідних екосистемах, а також шляхом природоохоронного ведення господарства на ділянках будь-якого масштабу [1].

У зв'язку з цим метою роботи став аналіз розповсюдження судинних рослин Червоної книги України (ЧКУ) на природних територіях заповідного фонду Одеської області.

В Одеській області достатньо різноманітна мережа заповідних територій. Вона, зокрема, включає 1 біосферний заповідник — Дунайський, 8 заказників загальнодержавного і 26 — місцевого значення, 4 заповідні урочища, 2 регіональних ландшафтних парки, 2 пам'ятки природи загальнодержавного і 58 — місцевого значення. Площа заповідника становить 46402.9 га, заказників державного значення — від 128 до 8397 га, заказників місцевого значення — від 8,4 до 3176 га, заповідних урочищ — від 1611 до 7620 га, ландшафтних парків — 1366 і 13954 га, що у цілому відповідає оптимальним показникам для збереження фітогенофонду [2]. В цілому площа заповідних територій Одеської області на 1 січня 2003 року становить 97905,995 га, або 2,97 % площі області.

На основі власних та літературних даних ми проаналізували останні відомості про розповсюдження судинних рослин Червоної книги України [3] на Одещині в цілому та на територіях, що охороняються. З переліку (таблиця) виключені види, які достовірно вважаються зниклими в області (*Carlina onopordifolia* Besser ex Szafer, Kulcz. et Pawł., *Silene hypanica* Klokov), та ті, які вказувалися помилково. Всього сьогодні на Одещині зафіксовано 72 види з Червоної книги України (таблиця) [4]. За категоріями охорони [3] вони розподіляються таким

чином: загрозливих (1 категорія) — 12 видів, уразливих (2 категорія) — 41 вид, рідкісних (3 категорія) — 18 та невизначених (4 категорія) — 1 вид. Сім видів в Україні зустрічаються лише в Одеській області (*Colchicum fominii*, *Dianthus bessarabicus\**, *Genista tetragona*, *Linaria bessarabica*, *Ornithogalum amphibolum*, *O. oreoides*, *Stipa majalis*).

На підставі останнього обліку місцезростань раритетних рослин встановлено, що 43 види зустрічаються в області дуже рідко (1—5 локалітетів, I категорія [6]), 13 видів зустрічаються рідко (6—10 локалітетів, II категорія), 11 видів розповсюджені спорадично (11—20 місцезнаходжень, III категорія), 5 видів зустрічаються часто (відомі більш ніж з 20 локалітетів, IV категорія). Дані про кількість локалітетів на природоохоронних територіях і поза їх межами наведено у таблиці.

Таблиця

**Розповсюдження видів Червоної книги України на територіях природно-заповідного фонду Одеської області**

В И Д	Категорія виду в ЧКУ	Кількість локалітетів виду			Доля локалітетів на територіях ПЗФ, %	Доля локалітетів поза межами ПЗФ, %
		в області	на територіях ПЗФ	за межами ПЗФ		
1. <i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.	2	8	2	6	25	75
2. <i>Allium sphaeropodum</i> Klokov	1	12	2	10	17	83
3. <i>A. ursinum</i> L.	2	3	3	0	100	0
4. <i>Asparagus pallasii</i> Mischz.	2	1	0	1	0	100
5. <i>Astragalus borysthenticus</i> Klokov	2	4	2	2	50	50
6. <i>A. dasyanthus</i> Pall.	2	21	5	16	34	76
7. <i>Astrodaucus littoralis</i> (M. Bieb.) Drude	4	3	2	1	67	33
8. <i>Bulbocodium versicolor</i> (Ker-Gawl.) Spreng.	1	5	1	4	20	80
9. <i>Caragana scythica</i> (Kom.) Pojark.	2	3	1	2	33	67
10. <i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	2	3	3	0	100	0
11. <i>Chamaecytisus paczoskii</i> (V. Kresz.) Klásková	3	1	1	0	100	0
12. <i>Ch. rochelii</i> (Wierzb.) Rothm.	2	1	0	1	0	100

\* Є останні відомості, що *Dianthus bessarabicus* росте на о.Джарилгач [5].

Продовження таблиці

В И Д	Категорія виду в ЧКУ	Кількість локалітетів виду			Доля локалітетів на територіях ПЗФ, %	Доля локалітетів поза межами ПЗФ, %
		в області	на територіях ПЗФ	за межами ПЗФ		
13. <i>Chrysopogon gryllus</i> (L.) Trin.	2	1	1	0	100	0
14. <i>Cladium mariscus</i> (L.) Pohl	1	1	1	0	100	0
15. <i>Colchicum ancyrense</i> B. L. Burtt.	3	17	5	12	29	71
16. <i>C. fominii</i> Bordz.	1	12	0	12	0	100
17. <i>Crambe koktebelica</i> (Junge) N. Busch.	2	1	0	1	0	100
18. <i>Crocus reticulatus</i> Steven ex Adams	3	22	6	16	27	73
19. <i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó	3	1	1	0	100	0
20. <i>D. majalis</i> (Rchb.) P. F. Hunt et Sammerhayes	3	1	1	0	100	0
21. <i>Dianthus bessarabicus</i> Klokov	2	2	1	1	50	50
22. <i>Dictamnus albus</i> L.	2	2	1	1	50	50
23. <i>Doronicum hungaricum</i> Rchb. fil.	2	1	1	0	100	0
24. <i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	2	11	11	0	100	0
25. <i>E. palustris</i> (L.) Crantz	3	1	1	0	100	0
26. <i>E. purpurata</i> Smith	3	1	1	0	100	0
27. <i>Eremogone cephalotes</i> (M. Bieb.) Fensl	2	8	3	5	37	63
28. <i>Euonymus nana</i> M. Bieb.	1	2	2	0	100	0
29. <i>Euphorbia valdevillosocarpa</i> Arvat et Nyár.	3	2	1	1	50	50
30. <i>Fritillaria montana</i> Hoppe	1	2	0	2	0	100
31. <i>F. ruthenica</i> Wikstr.	2	1	1	0	100	0
32. <i>Galanthus elwesii</i> Hook. fil.	3	14	4	10	29	71
33. <i>G. nivalis</i> L.	2	8	4	4	50	50
34. <i>Genista scythica</i> Pacz.	3	2	1	1	50	50
35. <i>G. tetragona</i> Besser	1	2	0	2	0	100
36. <i>Gymnospermium odessanum</i> (DC.) Takht.	2	26	9	17	35	65

## Продовження таблиці

В И Д	Категорія виду в ЧКУ	Кількість локалітетів виду			Доля локалітетів на територіях ПЗФ, %	Доля локалітетів поза межами ПЗФ, %
		в області	на територіях ПЗФ	за межами ПЗФ		
37. <i>Helleborus niger</i> L.	1	1	1	0	100	0
38. <i>Iris pontica</i> Zapal.	2	6	0	6	0	100
39. <i>Lathyrus venetus</i> (Mill.) Wohlf.	1	1	1	0	100	0
40. <i>Leucojum aestivum</i> L.	2	1	1	0	100	0
41. <i>Lilium martagon</i> L.	2	13	6	7	46	54
42. <i>Linaria bessarabica</i> Kotov	1	2	1	1	50	50
43. <i>Marsilea quadrifolia</i> L.	1	5	0	5	0	100
44. <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	3	5	5	0	100	0
45. <i>Nymphoides peltata</i> (S. G. Gmel.) O. Kuntze	2	8	2	6	25	75
46. <i>Orchis palustris</i> Jacq.	3	3	1	2	33	67
47. <i>Ornithogalum amphibolum</i> Zahar.	3	2	1	1	50	50
48. <i>O. boucheanum</i> (Kunth) Aschers	3	9	4	5	44	56
49. <i>O. oreoides</i> Zahar.	2	4	2	2	50	50
50. <i>O. refractum</i> Schlecht.	2	14	1	13	7	93
51. <i>Paeonia tenuifolia</i> L.	2	1	0	1	0	100
52. <i>Platanthera chlorantha</i> (Cust.) Rchb.	3	6	6	0	100	0
53. <i>Pulsatilla grandis</i> Wender.	2	2	0	2	0	100
54. <i>P. pratensis</i> (L.) Mill.	2	8	4	4	50	50
55. <i>Salvinia natans</i> (L.) All.	2	6	2	4	33	67
56. <i>Securigera elegans</i> (Pančić) Lassen	2	3	3	0	100	0
57. <i>Staphylea pinnata</i> L.	2	5	4	1	80	20
58. <i>Sternbergia colchiciflora</i> Waldst. et Kit	2	10	4	6	40	60
59. <i>Stipa borysthenica</i> Klokov et Procudin	3	2	2	0	100	0
60. <i>S. capillata</i> L.	2	73	13	60	18	82

В И Д	Категорія виду в ЧКУ	Кількість локалітетів виду			Доля локалітетів на територіях ПЗФ, %	Доля локалітетів поза межами ПЗФ, %
		в області	на територіях ПЗФ	за межами ПЗФ		
61. <i>S. dasyphylla</i> (Czern. ex Lindem.) Trautv.	2	6	3	3	50	50
62. <i>S. lessingiana</i> Trin. & Rupr.	1	29	6	23	21	79
63. <i>S. majalis</i> Klokov	2	1	0	1	0	100
64. <i>S. pennata</i> L.	2	18	4	14	22	78
65. <i>S. pulcherrima</i> K. Koch	2	15	1	14	7	93
66. <i>S. tirsia</i> Steven	2	4	2	2	50	50
67. <i>S. ucrainica</i> P.Smirn.	2	17	3	14	18	82
68. <i>Trapa natans</i> L. s.l.	2	10	2	8	20	80
69. <i>Tulipa hypanica</i> Klokov & Zoz	3	12	3	9	25	75
70. <i>T. quercetorum</i> Klokov & Zoz	3	1	1	0	100	0
71. <i>T. schrenkil</i> Regel	2	8	3	5	37	63
72. <i>Viola alba</i> Besser	1	3	2	1	67	33
Всього	—	520	172	348	—	—

Примітка. Назви рослин наведено за [7].

На територіях природно-заповідного фонду (ПЗФ) зростає 61 вид з Червоної книги України (85 % всіх таких видів в області), в тому числі: першої категорії стрівальності — 34 види, другої — 12, третьої — 10 та четвертої — 5 видів. Повністю за межами природно-заповідного фонду знаходяться популяції 11 видів (15 %), з них 9 рослин першої категорії стрівальності, 1 — другої та 1 — третьої категорії (таблиця). Для охорони цих видів якнайшвидше треба створити заказники та мікрозаказники. Особливо це актуально для тих рослин, які в межах України зустрічаються лише в Одеській області (*Colchicum fominii*, *Genista tetragona*, *Stipa majalis*). Більше уваги треба надавати також вивченню флори вже існуючих заповідних територій.

Аналіз розподілу локалітетів окремих видів за територіями природно-заповідного фонду свідчить, що в цілому в Одеській області охо-

роняється тільки третина (33,1 %) всіх раритетних популяцій. Лише у 21 виду під охороною знаходяться всі відомі популяції, для 40 видів рослин тільки частина локалітетів розташована у межах природно-заповідного фонду. У 14 видів охороною не охоплено 25—50% популяцій, у 16 рослин — 51—75 %, у 10 видів — 76—93 %. Це робить необхідним включення і цих локалітетів червонокнижних рослин у систему екологічної мережі Одеської області.

Таким чином, за нашими даними, 2/3 загальної кількості популяцій раритетних рослин знаходяться поза межами природно-заповідного фонду. Це свідчить про те, що сучасна мережа територій, які охороняються, не може забезпечити збереження на Одещині більшості видів Червоної книги України. Тому вкрай необхідне розширення мережі природно-заповідного фонду Одеської області, яке б відповідало розповсюдженню раритетних видів рослин і було б репрезентативним для їх збереження. Нами запропоновано саме такий перелік перспективних для заповідання територій і розробляється наукове обґрунтування для їх створення.

### Література

1. Голубец М. А., Заверуха Б. В. Современное состояние генофонда флоры УРСР // Генетические ресурсы растений и животных Украинской ССР. — Киев: Наукова думка, 1987. — С. 9—23.
2. Кондратюк Е. Н., Остапко В. М. Редкие, эндемичные и реликтовые растения юго-востока Украины в природе и культуре. — Киев: Наукова думка, 1990. — 152 с.
3. Червона книга України. Рослинний світ. — Київ: Наукова думка, 1996. — 608 с.
4. Попова О. М. Судинні рослини Одеської області з Червоної книги України, світового та Європейського червоних списків // Вісник Одеського національного університету. — 2002. — Т. 7. Вип. 1. — Сер. Біологія. — С. 278—290.
5. Биоразнообразие Джарылгача: современное состояние и пути сохранения. — Киев: Вестник зоологии, спецвыпуск. — 2000. — 236 с.
6. Чопик В. І. Високогірна флора Українських Карпат. — Київ: Наукова думка, 1976. — 268 с.
7. Mozuyakin S., Fedoronchuk M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. — Kiev: 1999. — 346 p.

### Е. Н. Попова

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, кафедра ботаники,  
ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65026, Украина

### РОЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ В СОХРАНЕНИИ СОСУДИСТЫХ РАСТЕНИЙ КРАСНОЙ КНИГИ УКРАИНЫ

#### Резюме

Проведен учет локалітетов видів Красной книги України (1996), произрастающих на территориях природно-заповедного фонда Одесской области. Выявлено, что

в настоящее время за пределами охраняемых территорий находится 2/3 популяций этих видов.

**Ключевые слова:** раритетные виды, Красная книга, флора, Одесская область, природно-заповедный фонд.

**E. N. Popova**

Odessa I. I. Mechnikov National University, Department of Botany  
Dvoryanskaya St., 2, Odessa, 65026, Ukraine

**THE ROLE OF THE ODESSA REGION PROTECTED AREAS IN  
PRESERVATION OF THE VASCULAR PLANTS FROM THE RED  
DATA BOOK OF UKRAINE**

**Summary**

The localities of the plants from the Red Data Book of Ukraine in Odessa Region Protected Areas were counted. Now 2/3 of populations of these species are outside the protected territories.

**Keywords:** rare species, the Red Data Book of Ukraine, flora, the Odessa Region, the Protected Areas.